

radni naslov:

Obitelj, posao i gospodarstvo

„Obitelj je domovina srca.“

Giuseppe Mazzini, 1805 – 1872, talijanski političar i novinar

„Reći ću ti kratko i jednostavno. Obitelj. Religija. Prijateljstvo.

To su tri demona koja moraš pogubiti kako bi uspio u poslu.“

Monty Burns, lik iz crtića 'Simpsoni'

UVOD

U suvremenom, „razvijenom“ svijetu postaviti obitelj na središnje mjesto svoga života, kao prvi izbor i najveću vrijednost, zapravo znači pokrenuti svoju privatnu, domaću pobunu, mikro-revoluciju. Grandioznih revolucija u nas više nema. Mobilizacija širokih narodnih masa u ovu ili onu svrhu najčešće je neizvediva (barem bez vanjskog neprijatelja). Može se prikupiti i 600, 700, 800 tisuća potpisa, ali ne može se (ili ne želi) operacionalizirati i usmjeriti taj golemi zamašnjak. Što onda preostaje? Čime se to moderni čovjek može suprotstaviti čaplinovskom stroju koji ga tlači, melje, i rastače?

Toliko se toga danas „mora“. Mora se ići u školu. Mora se imati odlične ocjene. Mora se na izvanškolske aktivnosti – od baleta, preko portugalskog, do šaha. Mora se i na fakultet. Mora se raditi od jutra do sutra, nedjeljom i blagdanima. Koristiti godišnji i nasloniti ga uz blagdane i vikende je, oh, tako nazadno, kontraproduktivno, i balkanski. U svemu se mora biti izvrstan, ili bar nadprosječan. Djeca su prezahtjevna, a kad ih se već ima, mora im se sve priuštiti. Pod obavezno mora se na skijanje (Kupres se ne računa). Djedovi i bake su teret, dosadno i naporno breme. Umirovljenici opterećuju proračun; žive sve dulje. Žrtvovanje za bilo koga ili bilo što je bolesno. Traži se uгода, lagodan dan. Brak je zatvor, totalno zastarjela, prijezira vrijedna institucija; zanimljiva i poželjna kao blato. Jučer perverzno danas je normalno i napredno. Karijera je prioritet. Na poslu se mora napredovati, a kako bi se napredovalo mora se raditi prekovremeno i apsolutno nikad ne tražiti plaćene prekovremene. Mora se na korporacijski *team-building* i na kojekakve edukacije i usavršavanja izvan mjesta prebivanja. Baš taj vikend je djetetov rođendan? Kakva šteta. Polazak je u sedam – vlastiti auto – prijevoz nije plaćen.

Obitelj je korozija u mehanizmu tržišnog gospodarstva, trenje u zupčanicima liberalnog kapitalizma. Bračni par koji njeguje bolesne roditelje, odnosno odgaja malodobnu djecu, usporava rast i razvoj gospodarstva, i neizravno se suprotstavlja svemu što moderna ekonomija prezentira kao prioritet. Kako? Djeca se često razbolijevaju – to znači odsutnost s posla. Trudnoća – opet odsutnost s posla. Djeca i/ili vremešni roditelji traže vrijeme – kakav udar na produktivnost! A radno vrijeme više nije od sedam do tri, nego od devet do pet (i to

u boljem slučaju). Čovjek koji nije karijerist je „neostvaren“. Za „ostvarenje“ traži se, među ostalim, „mobilnost rada“. Drugim riječima, traži se radnik ispranog mozga i duše: osoba bez obitelji, korijenja, osjećaja pripadnosti, društva, prijatelja, povijesti i tradicije, kako bi ga se moglo premjestiti iz mjesta A u B, poput pijunčića, po potrebi, ako tako nalaže ekonomska računica. Nakon premještaja, može ga se otpustiti, opet po potrebi, ako financijske brojke ne štimaju. Od zaposlenika se traži lojalnost poslodavcu, ali od poslodavca se ne traži ništa slično; upravo suprotno – traži se "fleksibilnost u zapošljavanju". Znanstvenici su tako postali subrača mornara: moraju u inozemstvo, na ne manje od tri mjeseca, ako je ikako moguće bar godinu-dvije, inače nemaju reference; imaju ementaler-životopis. Konačno, kada radnik ostavi i meso i kosti u firmi, mnoga desetljeća rada i truda, dođe tad iznebuha nekakav mamlaz, kupi to isto poduzeće za sitne novce, pokrade sve vrijedno, rasturi sve što se desetljećima stvaralo, te potom navuče dugove i ne isplaćuje plaće – ovo je scenarij kojega su mnogi doživjeli. Tko je najviše pogođen takvom otimačinom? Obitelji zaposlenika, jer se depresija i akumulirane frustracije s radnog mjesta najčešće, nažalost, ispražnjavaju kod kuće.

RAZRADA

Tradicionalna obitelj postala je grupa hajduka, jedinica komandosa. Otpor ovih *specijalaca* prema „modernome“ jedina je prava revolucija na zapadu; nevidljiva, i bez ikakvog priznanja za postignute uspjehe. Mnogi bi klinici umjesto majice s likom Che Guevare trebali nositi sliku svoje mame.

Način funkcioniranja gospodarstva potpuno se promijenio. Pritisci i stresovi su postali bitno veći nego prije. Puno se toga danas „mora“, što prije nikome nije niti padalo na pamet. Dan više nema 24 sata, nego 86.400 sekundi. Internetizacija i komunikacijske tehnologije mnogima su obrisale granice između radnog mjesta i doma. Posao je postao život; hladno sunce oko kojega se okreće svijet. Život prolazi na radnom mjestu, bar njegov najveći dio. A kad nije na radnom mjestu, onda je kod kuće - ugurao se posao i u dom. Emitirajući eteričnu svjetlost čitavu noć kraj uzglavlja, mobitel se i doslovno i metaforički ugurao u bračni krevet, između supružnika, dok vlasnik/vlasnica vojnički spremno skače na svaki njegov titraj i u najcrnje doba noći, te kad je potrebno, odgovara na zahtjev dostupnosti nadređenoga. Osim toga, oni koji većinu posla rade na računalu, obavezno imaju računalo i na radnom mjestu i kod kuće. Tako da se posao može i mora obaviti i kod kuće, kao da ga na radnom mjestu nema dovoljno.

Balansiranje između obitelji i karijere, izmijenjenih socijalnih normi, pomodnih utjecaja i realnih potreba postala je gerilska umjetnost. Zahtijevati godišnji i bolovanje, iskati kraće radno vrijeme, kao i slobodne vikende i blagdane, tražiti plaćen prekovremen rad – ekvivalentno je podizanju uličnih barikada i bacanju molotovljevih koktela na ekonomske prioritete. Jer, u vrijeme gargantuovske nezaposlenosti i recesije, treba biti veoma sretan što uopće postoji mogućnost biti kmetom, robom. Koliki bi htjeli, a ne mogu, i koliko je samo

pretendenata na svako radno mjesto? Osim toga, kako preobraziti ekonomski pad u rast ako se ne radi više? Pa rečeno je kako će vraćanje rada nedjeljom (i blagdanima) riješiti velik dio hrvatskih ekonomskih problema. Zar je moguće da su lagali, zar je moguće...?!

Takozvanu nuklearnu obitelj (a to je zajednica u kojoj djeca žive sa svojim biološkim roditeljima koji su u braku), kao temeljnu društvenu zajednicu, mnogi promatraju kao kočnicu ekonomskog napretka, što ona, ako ćemo pravo, u određenom smislu i jest. Osoba koja na prvo mjesto stavlja obitelj nije odana poslodavcu, bar ne u onolikoj mjeri koliko bi ovaj to htio. Nije spremna na preseljenje jer je nekome odjednom sinulo da će tako zaraditi više ili uštedjeti koju kunu, nije spremna izbivati iz mjesta stanovanja zbog kojekakvih razloga, i nije spremna provoditi dane i noći na poslu. Jednostavno ima druge prioritete. Gospodarstvo na makro-razini sigurno neće ostvarivati željene stope rasta ukoliko većina radije provodi vrijeme s obitelji i prijateljima nego na poslu, a taj se (potpuno legitiman) izbor redovito etiketira kao nazadnjaštvo, relikat socijalizma, i baština balkanštine. Ispada da je normalno i poželjno prolijevati krv, znoj, i suze za poslodavca, a ne za obitelj (i prijatelje), pri čemu se zaboravlja da će se isti taj poslodavac bez po muke odreći svog radnika i poslati ga na ulicu, sve pod egidom „fleksibilnosti zapošljavanja“. Raditi više da bi se zaradilo više? A kada se zaradi više, je li to onda dovoljno? Naravno da nije, novaca nikada dosta. Još, još, uvijek još...

Često se smeće s uma kako obitelj odgojem djece generira enormne pozitivne *eksternalije* za društvo. U ekonomiji se eksternalije opisuju kao pozitivni ili negativni vanjski učinci, kada ponašanje jednog subjekta utječe na blagostanje drugog, bez da to ovaj drugi osjeti u svojim troškovima ili koristima. Primjerice, kada poduzeće izgradi novu, javnu pristupnu cestu do svog pogona, čime neki građani dobivaju asfaltirani prilaz do svojih posjeda, na te je građane izvršeno „prelijevanje“ pozitivnih učinaka, premda oni nisu za to platili ni lipe. Slično ovome, djeca nakon osamostaljenja (pa i prije toga) realiziraju nebrojive koristi za društvo, premda ono možda uopće nije bitno i aktivno sudjelovalo u odgoju te djece.

Odgoj djece vjerojatno je najvažniji doprinos kojega obitelji daju gospodarstvu, što se najbolje u očituje u primjerima odraslih koji nisu imali primjeren odgoj, odnosno nisu imali roditeljsku pažnju, ljubav i brigu. Oni vrlo često odrastaju u disfunkcionalne osobe, s manjim ili većim poremećajima osobnosti, ovisno o stupnju zanemarenosti u djetinjstvu. Može li teta u vrtiću adekvatno zamijeniti mamu, kada mora brinuti za 20-30 djece istodobno? Dugoročno promatrano, ako roditelji svoj dan provode na poslu, te djecu daju na brigu nekome drugome, a ono malo vremena što provode zajedno utroše u permisivnom razmazivanju kako bi nadoknadili bar tračak propuštenoga, što se može očekivati od te djece? Hoće li oni imati jaku i čvrstu osobnost, biti odgovorni i sposobni mijenjati društvo nabolje? Ili će se povijati kako vjetar puše, biti konformisti, pa će u doba neke nove recesije i gospodarske krize potonuti, pognuti glavu i čekati? Kada su im bili najpotrebniji, njihovi najbliži dali su ih drugima – iz čijeg i kakvog primjera će učiti?

Osim brige za mladost, „klasična“ obitelj brine i za starost. To je ona mrska pojava čije postojanje negiraju estetski kirurzi i kozmetička industrija. Daleko je plemenitije brinuti se za stare i nemoćne nego za djecu, jer svako je dijete lijepo, nebrušeni dijamant, neispisana knjiga. S druge strane, starci su, ukoliko si nisu priskrbili kakvu nekretninu ili mirovinu na svoje ime, za tvrdi ekonomski sustav potpuno beskorisni. Kako populacija u prosjeku sve više stari, postavlja se pitanje: tko će skrbiti za ove osobe? Državni mirovinski sustav već sad puca po šavovima, umirovljenici jedva spajaju kraj s krajem, te se na državu osobe u godinama ne mogu zaista osloniti. Ako se obitelj dokrajči, starost će, izgledno je, biti prepuštena sama sebi. Pa dokad tko može.

Ne spavaju serviseri liberalno-kapitalističkog stroja, i danonoćno rade na iskorjenjivanju „korozije“. Obitelj je u procesu dekompozicije: rastave i razvodi sasvim su uobičajena i široko rasprostranjena pojava, prosječan broj djece po obitelji opada, u porastu je broj vanbračnih zajednica, a nuklearne obitelji polako bivaju odložene na policu s antikvitetima. Kako tržište i državne institucije nadopunjuju ili potpuno zamjenjuju sve više funkcija obitelji (od pripreme hrane do potpore starijima), ekonomska se uloga obitelji bitno suzila. Osobito je interesantno sljedeće: u tradicionalnoj obitelji tri su pojave (uz ostalo) bile sažete; brak, odgoj djece, i konzumiranje spolnih odnosa. Njihovim razdvajanjem i rastakanjem postalo je normalno imati spolne odnose izvan braka, imati djecu bez spolnih odnosa, i biti u braku bez djece. Roditeljstvo je opcionalno. Dok jedni bježe od djece kao vegetarijanci sa svinjokolje, drugi u epruveti kreiraju zametke, od kojih se neki ugrađuju u utrobu (može i susjedinu), a neki bacaju, kako bi se ostvarilo „pravo na dijete“. Slijedom navedenoga, moderne obitelji postale su izrazito kompleksne zajednice. Na nekom zajedničkom objedu, u jednoj modernoj *obitelji* mogli bi se naći sadašnji i bivši partneri, od kojih su neki bili u braku, a neki nisu, ondje su „moja, tvoja, naša i njihova“ djeca, od kojih su pojedina začeta unutar braka, pojedina izvan, a neka u medicinskom laboratoriju. Ovako usloženju obitelj označava prije svega nestabilnost, pri čemu je pojedinac postao labilan i podložan svim mogućim utjecajima, osobito sugestiji medija. Egocentizam, nespremnost na žrtvu i odricanje, nevoljnost ka dugotrajnoj obvezanosti prema supružniku/djeci/roditeljima, uz stalnu žeđ za što većim komforom i lagodnim životom, učinile su obitelj nestalnom, nepostojanom i kolebljivom institucijom.

Nadalje, žena je „oslobođena“, što je opet podvala prvog reda, jer sada osjeća društveni pritisak za ostvarenje karijere, *dodatno* uz praiskonsku potrebu za majčinstvom, potrebu koje se nikada neće moći „osloboditi“ (osim, možda, uz potporu farmaceutske industrije, i neke nove pilule). To je dovelo do ukidanja specijaliziranih rodnih uloga, čime se tržište radne snage otvorilo prema oba spola, što bi bilo hvalevrijedno kada bi za iste poslove žene bile jednako plaćene kao i muškarci. Ovako gospodarski stroj može raditi i na jeftinije, jednako kvalitetno pogonsko gorivo. I vlasnici veseli!

Možda je čak i nebitno jesu li ovi procesi namjerno ili nenamjerno izvedeni, jesu li teledirigirani ili samosvojni – prije svega oni su činjenica. Sva ta raslojavanja proizvode ogromne, pa i nemjerljive ekonomske učinke, jer se parcelizira i individualizira ekonomska

baza – radna snaga, koja više nema homogenosti, nema oslonca ni temelja, nije sadržana u grozdovima, nego je podatna za mobilnost i „fleksibilnost u zapošljavanju“. Zatim se zakraljio individualizam kao ultimativna vrijednost, pravo na ovo i ono, a malo tko uz prava prihvaća i obveze, odgovornost. Minira se odgojna uloga obitelji, jednako kao što joj se vežu ruke kada dođe vrijeme brige za ostarjele roditelje. Tko će se brinuti za njih kada se radi od izlaska do zalaska sunca? Sve će to, bez tračka sumnje, ostaviti duboke ekonomske posljedice na gospodarstvo, vjerojatno nevidljive u kratkom ili srednjem roku. Tko zna, možda je John Lennon imao pravo, možda se revolucija zaista pokreće iz vlastitog doma, iz kreveta.

OKVIR1

Obiteljska gospodarstva

Nad raspadanjem obitelji, neporecivom činjenicom, mogu se pisati žalopojke i spjevati kuknjave, ali bi korisnije bilo uočiti i istaći aktivnu ulogu brojnih obitelji u hrvatskom gospodarstvu. Naime, brojne obitelji u Hrvatskoj imaju neku vrst obiteljskog gospodarstva. U Hrvatskoj postoji oko 450 tisuća poljoprivrednih kućanstava, sa oko 1,4 milijuna članova (podaci iz 2003.). No, ovdje se ne misli samo na obiteljska poljoprivredna gospodarstva (tzv. OPG), već i na obiteljska poduzeća, zanate, obrte, kao i društva ograničene odgovornosti. U ekonomskoj situaciji kada je jedino državna plaća koliko-toliko sigurna, oslanjati se na vlastite snage, samostalno privređivati zajedno sa vlastitom obitelji, boriti se s učmalom administracijom i birokracijom, i još iz prihoda plaćati sva ona nebulozna davanja državi-pijavici i njenim institucijama, vrijedno je gromoglasnog aplauza, najdubljeg naklona i iskrenog divljenja.

Što se može naučiti iz primjera obiteljskih gospodarstava? Svi se oni oslanjaju na vlastite snage, vlastitu pamet, sreću i intuiciju. Ne čekaju da im probleme drugi rješavaju. U okviru posla žive u zajedništvu sa svojim najbližima, svojom obitelji. Smije li se otvoreno reći kako provođenje većine vremena na radnom mjestu, daleko od bračnog partnera, otvara rizičan prostor za izvanbračne izlete, afere? „Prilika rađa lopova“. Slijedom toga, posao koji se odvija u okviru obitelji ne jamči stabilnost braka, ali svakako može odagnati priliku. I to je nešto. Zatim, u okviru obiteljskog gospodarstva djeca na vlastitom primjeru uče o vrijednosti rada i novca, te imaju domaću školu, stvarnu poslovnu praksu kojom grade vrijedno životno iskustvo kojega će uvijek moći kapitalizirati.

Ipak se obrće!

Obiteljski posao vrlo se često obavlja u okviru obrta. Obrt je jedan od temeljnih građevnih elemenata ekonomskog sustava. U Hrvatskoj postoje tri vrste: slobodni obrt (za čije obavljanje se kao uvjet ne traži ispit o stručnoj osposobljenosti ili majstorski ispit, odnosno stručna sprema i iskustvo), vezani obrt (za čije obavljanje se traži ispit o stručnoj osposobljenosti ili majstorski ispit), i povlašteni obrt (smije se obavljati samo na temelju povlastice koju izdaje nadležno ministarstvo).

Važnije razlike između obrta i društva ograničene odgovornosti (d.o.o.) jesu sljedeće: za pokretanje obrta potrebno je bitno manje novaca (za d.o.o. potreban je temeljni kapital od najmanje 20.000 kuna, dok za obrt nije potreban temeljni kapital), obrtnik odgovara i vlastitom imovinom za obveze obrta, dok vlasnik d.o.o.-a ima (kako mu i ime kaže) ograničenu odgovornost. Zatim, obrtnik PDV plaća tek po naplaćenom računu, dok d.o.o. mora platiti PDV čim je račun izdao, ne kada ga je naplatio. Država se naplati odmah, a d.o.o. možda nikad. Konačno, u obrtu smiju sudjelovati i članovi obitelji bez ugovora o radu, dok se u d.o.o.-u taj ugovor mora sklopiti.

U aktivnim obrtima u Hrvatskoj trenutno je zaposleno preko 200.000 ljudi. Od početka 2009. do početka 2011. godine ekonomska recesija i politička inercija kao jedini odgovor na recesiju „pojela“ je oko 12.500 obrta i 28.000 radnih mjesta u njima – toliko ih je zatvoreno u te dvije godine. Koliki je značaj obrta pokazuje statistika – veći broj aktivnih obrta na tisuću stanovnika imaju razvijenije hrvatske županije, odnosno najmanji broj obrta na tisuću stanovnika imaju najslabije razvijene županije.

Županija	Broj aktivnih obrta na 1000 stanovnika
Istarska	39,29
Šibensko-kninska	30,10
Primorsko-goranska	29,10
Zadarska	28,37
Dubrovačko-neretvanska	25,71
Ličko-senjska	24,70
Splitsko-dalmatinska	22,50
Krapinsko-zagorska	21,17
Zagrebačka	19,62
Grad Zagreb	19,13
Karlovačka	17,79
Brodsko-posavska	17,30
Varaždinska	16,84
Vukovarsko-srijemska	16,16
Virovitičko-podravski	16,09

Osječko-baranjska	14,25
Međimurska	14,24
Sisačko-moslavačka	13,73
Požeško-slavonska	13,46
Koprivničko-križevačka	12,65
Bjelovarsko-bilogorska	11,77

OKVIR3

Glavom u jagode

Nije teško zaljubiti se u ideju obiteljskog gospodarstva. Raditi kod kuće, sa svojim najbližima, biti „sam svoj šef“, kreirati svoj radni dan, tjedan, i godinu po vlastitoj volji – san snova za mnoge! No, odakle krenuti, što učiniti?

Sve kreće od početne ideje, odnosno vizije. Postoji li neka komercijalna potreba u vašem okruženju koju bi vaš posao mogao zadovoljiti, usluga koju biste mogli pružiti? Je li to nešto potpuno novo, ili se radi o unaprijeđenju postojećeg pothvata? Po čemu se vaša poslovna ideja razlikuje od postojećih? Što biste to mogli ponuditi što drugi ne mogu, ili se još nisu dosjetili ponuditi? Tko vam je konkurencija, ili bi to mogao postati? Što može poći po zlu? Poduzetnička inicijativa zahtijeva zanos, zacakljene oči, ali valja napraviti i detaljne analize, jer u današnjem svijetu vrlo je lako ne uspjeti. Financijski plan vrlo je važan; ako nemate vlastiti početni kapital, nekakvu uštedevinu, i morate se obratiti banci za kredit, valja biti svjestan da je to prilično rizičan izazov. Nikako se ne smije izostaviti marketing – nekakav minimum je pokretanje Internet stranica, a mudro je predvidjeti i proračun za promociju. Vaši potencijalni kupci/klijenti/korisnici moraju na neki način saznati za vas. Analiza troškova, projekcija prihoda, također su nezaobilazne stavke. A to su samo početni koraci...

U svemu tomu vrlo vrijednu pomoć idejama, savjetima, konkretnim prijedlozima i kritikama mogu pružiti centri za poduzetništvo koji postoje u većim hrvatskim gradovima. Također, svatko se može obratiti i poduzetničkim inkubatorima kojih u Hrvatskoj ima dvadesetak (također u smješteni u većim gradovima). Poduzetnički inkubator je prostor u kojem su smještena novoosnovana mala poduzeća koja tek počinju poslovati, ili su u razvoju, a potrebna im je pomoć u prostoru, infrastrukturi i stručna pomoć kroz savjetodavne, konzultantske i administrativne usluge. Dakle, u ovim inkubatorima poduzetnici su „pilići“, a razne institucije nude im besplatnu (ili subvencioniranu) organizacijsku i savjetodavnu pomoć, edukaciju, mogućnosti izlaganja na sajmovima u zemlji i inozemstvu, pomoć pri pronalaženju financijskih sredstava, i konačno najvažnije, subvencionirani zakup poslovnog prostora. Često se nudi besplatni zakup prostora u početku rada, te se s vremenom uvodi naplata korištenja usluga inkubatora, ali sve po povlaštenim cijenama. Tko to plaća, tko subvencionira ove inkubatore? Najčešće su to gradovi, županije, nadležna ministarstva, razne institucije, fondovi, zaklade, itd.

Onome kome je sve ovo prekomplicirano, ostaje mogućnost obavljanje „domaće radinosti“ ili „sporednog zanimanja“. To su dvije mogućnosti putem kojih fizičke osobe u manjem opsegu smiju i mogu obavljati djelatnosti bez registracije obrta. Preduvjeti su da te poslove obavljaju isključivo osobnim radom, te da im ukupni bruto primici ostvareni od obavljanja tih djelatnosti ne prelaze iznos od deset bruto prosječnih mjesečnih plaća u kalendarskoj godini u kojoj obavljaju te djelatnosti. Više informacija o tim mogućnostima poslovanja može se dobiti u Hrvatskoj obrtničkoj komori, ili na internetu.